

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Медичний Інститут
Кафедра психології

КИРИЧУК ВІТАЛІНА СЕРГІЇВНА

УДК 159.923.2

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТИПІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ
І АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ У СТУДЕНТІВ**

Спеціальність 053 – Психологія

Автореферат
Кваліфікаційної роботи на здобуття другого (магістерського)
рівня вищої освіти за освітньо-професійною програмою
спеціальності 053 «Психологія»

Миколаїв – 2020

Дипломною роботою є рукопис.

Робота виконана в Чорноморському національному університеті імені Петра Могили Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Каневський Віктор Іонович,
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили.

Рецензент: **Чорна Вікторія Олександрівна**
старший викладач кафедри соціології,
кандидат соціологічних наук.

Захист магістерської роботи відбудеться 26 лютого 2020 року о 10 годині на засіданні екзаменаційної комісії Чорноморського національного університету імені Петра Могили за адресою: м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10, медичний інститут, кафедра психології, ауд. 4-312.

З роботою можна ознайомитися в бібліотеці Чорноморського національного університету імені Петра Могили за адресою: м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Науковий керівник

В. І. Каневський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дослідження поведінки студента, що орієнтована на подолання негативних життєвих обставин обумовлена тим, що навчання в університеті супроводжується переживанням різних стресових ситуацій, пов'язаних як з навчальним процесом, так і з особистими взаєминами. Особливий інтерес вивчення психологічного захисту представляє в наші дні, в умовах швидких змін, що відбуваються в суспільстві, державі, світі оскільки захисні механізми активізуються при надходженні великого обсягу різної інформації, що розходиться з уже накопиченим досвідом. Неузгодженість механізмів психологічного захисту може привести до порушення процесів адаптації та соціалізації особистості.

Актуальність. Проблема вивчення взаємозв'язку між акцентуацією характеру і типами психологічного захисту на сучасному етапі є досить актуальною. Важливо своєчасно виявити, провести діагностику і розробити корекційні програми для людей з різними типами акцентуації характеру, щоб знизити напруженість психологічного захисту. Знання захисних механізмів, їх комплексів, стратегій їх використання необхідно для вивчення психологічних особливостей особистості і для розуміння шляхів адаптації особистості до різних соціальних ситуацій. Іншими словами, вивчення даного взаємозв'язку вкрай необхідно для розуміння адаптивних психічних процесів людини, здійснюваних ним у різних проблемних ситуаціях.

Слід зазначити, що тема стилів психологічного захисту в осіб з різними типами акцентуацій характеру цікава тим, що її дослідженням займалося порівняно невелика кількість вчених.

В сучасному суспільстві на людину впливає багато різноманітних факторів, в тому числі ті, які викликають дискомфорт, травмують і дестабілізують особистість. У цих умовах стає важливим, зберігаючи цілісність свого «я», зуміти швидко і безболісно адаптуватися до соціальних умов, які постійно змінюються. У зв'язку з цим дослідження захисної поведінки набуває особливої значущості. Емоційне напруження, яке викликається різними факторами впливає не тільки на нервову систему людини, і саму особистість, а й на оточуючих

людей. В якості одного з факторів, що визначають індивідуально типологічні особливості розглядають акцентуації характеру. Емоційне напруження викликає не тільки надмірне посилення рис, але механізм психологічного захисту.

Проблема «психологічного захисту» вперше поставлена в роботах З. Фрейда і є центральною для психології особистості. Психологічний захист - це несвідома система регуляції психіки, що захищає людину від травмуючих переживань в стресових ситуаціях. Вона допомагає зберегти самоповагу, зменшити емоційну напругу і пристосуватися до складних життєвих ситуацій за рахунок спотворення реальної інформації.

В останні роки все більше авторів звертається до вивчення феномена психологічного захисту як важливого неусвідомлюваного механізму регуляції поведінки і діяльності людини. Розробкою цієї проблеми займалися як вітчизняні, так і зарубіжні психологи (Р. М. Грановська, Ф. В. Бассин, Р. Плутчик, Х. Келлерман, Х. Конте та ін.).

Психологічний захист належить до тих складних процесів, які зачіпають мотиваційну сферу особистості, формують її стійкі способи поведінки і вирішення конфліктів, лежать в основі аномальних рис характеру і акцентуації, визначають психосоматичні розлади і стан здоров'я особистості. Наявність у людини внутрішнього відчуття неспокою, боязкості, тривоги метафорично пов'язується з відчуттям нею якогось недоліку. Такі відчуття надають деструктивний вплив на психіку, призводять до появи складних проблем в міжособистісних відносинах, до соціальної і професійної неадекватності. Саме з ситуаціями конфлікту, травми, стресу співвідноситься феномен психологічного захисту, що має несвідому природу, механізми якої якраз спрямовані на зниження емоційної напруженості, пов'язаної з конфліктом, запобігання дезорганізації поведінки, свідомості, психіки.

Проблемою визначення і формування характеру у психології займалися такі вчені, Ю. Б. Гіппенрейтер, А. В. Петровський, а визначення місця характеру в структурі особистості Л. С. Рубінштейн, Л. С. Виготський, вивченням відхилень характеру та типів акцентуації характеру та їх

класифікацій А. Е. Личко, Е. Кречмер, К. Леонгард, У. Шелдон, та ін.

Акцентуація характеру - це крайній варіант норми, при якому окремі риси характеру надмірно посилені, внаслідок чого виявляється виборча уразливість відносно певного роду психогенних впливів при хорошій стійкості до інших.

Тип акцентуації вказує на слабкі місця характеру, таким чином дозволяє спрогнозувати чинники, здатні викликати психогенні реакції, які призводять до дезадаптації особистості, тим самим відкриваються перспективи для психопрофілактики.

Мета даної роботи – дослідити зв'язки між типами психологічного захисту і акцентуаціями характеру у студентів

Об'єктом дослідження є взаємодія несвідомих процесів та типологічних характеристик особистості, а **предметом** взаємозв'язок типів психологічного захисту і акцентуацій характеру у студентів.

Завдання:

1. Провести теоретичний аналіз літератури з проблеми типів психологічного захисту і акцентуацій характеру.

2. Організувати емпіричне дослідження типів психологічного захисту і акцентуації характеру.

3. Вивчити взаємозв'язок механізмів психологічного захисту і типів акцентуації характеру.

4. Спираючись на результати, встановити, чи існує взаємозв'язок між типами психологічного захисту і акцентуаціями характеру у студентів.

5. Розробити та застосувати корекційні методи.

Для вирішення поставлених завдань в процесі дослідження використовуються такі **методи:**

– аналіз та узагальнення теоретичних уявлень з проблеми дослідження;

– методи психологічного тестування;

– методи статистичної обробки даних: лінійна кореляція

Пірсона;

– інтерпретаційні методи: структурний опис.

При проведенні дослідження були використані наступні **методики:**

1) для діагностики механізмів психологічного захисту була проведена методика «Індекс життєвого стилю» (Опитувальник Плутчика-Келлермана-Конте);

2) для визначення типу акцентуації характеру ми використовували методику акцентуації особистості К. Леонгарда (модифікація С.Шмішека).

Основні результати дослідження були представлені на XXII Всеукраїнської науково-практичній конференції «Могілянські читання 2019».

База дослідження: дослідження проводилося на базі ЧНУ ім. Петра Могили. Склад вибірки представлений в кількості 30 студентів ЧНУ ім. Петра Могили, у віці від 18 до 23 років.

Теоретичне значення. Проведений аналіз взаємозв'язку між типами акцентуацій характеру та механізмами психологічного захисту у студентів дає можливість пояснити процеси переживання і вибору типу захисту в проблемних ситуацій. Розроблено комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих рекомендацій і вправ, які допоможуть особистості в передбаченні, усвідомленні та пошуку шляхів вирішення проблемних ситуацій.

Практичне значення. Результати і матеріали даного дослідження можуть допомогти практичному психологу в психологічній практиці своєчасно виявити та за необхідності здійснити корекцію у виборі найбільш прийнятних для кожного типу характеру способів психологічного захисту; знизити напруженість психологічного захисту.

Для розкриття поставленої мети визначена наступна **структура:** робота складається з вступу, трьох розділів (по два підрозділи в кожному), висновків, додатків, списку використаної літератури. Назва розділів та підрозділів відображає їх зміст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретичний аналіз літератури з питань механізмів психологічного захисту та акцентуацій

характеру» зроблено огляд теоретичної літератури з питань типів психологічного захисту, нами були зроблені наступні висновки:

– Захисні психічні механізми досліджувалися з різних точок зору на протязі всього ХХ століття. Починаючи з засновника психоаналізу З. Фрейда, який першим заговорив про існування захисних механізмів і їх вплив на життя людини і закінчуючи іншими та більш сучасними психологами Е. Фромм, К. Хорні, Р. Плутчик, Г. Келлерманом, Б. Д. Карвасарським, В. В. Столін і багатьма іншими.

– Анна Фрейд визначила захисний механізм як один з механізмів адаптації та інтеграції особистості; як несвідомі, набуті в процесі розвитку особистості способи досягнення компромісу між силами Воно і Над-Я і зовнішньою дійсністю. Вона доповнила список і називала наступні: витіснення (придушення); регресію; формування реакції; ізоляцію; заперечення (анулювання) здійсненої дії, що відбувається; проекцію; інтроекцію; звернення до власну особистість; перетворення в свою протилежність; сублімацію.

Але даний перелік психологічних механізмів не є остаточним. Над його доповненням і роз'ясненням продовжують працювати психологи різних напрямків.

– У науковій літературі найбільш часто описуються такі захисні механізми, як заперечення, витіснення, регресія, компенсація, проекція, заміщення, інтелектуалізація, реактивні освіти, придушення, ізоляція, сублімація, фантазії.

– На протязі усього життя, починаючи з раннього дитинства, в психіці людини розвиваються механізми, традиційно названі "психологічні захисти". Ці механізми сприяють збереженню психологічного гомеостазу, стабільності, охороняють особистість від усвідомлення різних негативних емоційних переживань, сприяють у вирішенні внутрішньоособистісних конфліктів і протікають на підсвідомому і несвідомому психологічних рівнях. Дослідники розуміють під психологічними захистами несвідомі психологічні стратегії, за допомогою яких люди уникають або

знижують інтенсивність таких негативних станів, як конфлікт, фрустрація, тривога і стрес.

– Мета психологічного захисту і функціональне призначення полягає в ослабленні внутрішньо особистісних конфліктів (напруги, занепокоєння), обумовленого протиріччям між інстинктивними імпульсами несвідомого і засвоєними вимогами зовнішнього середовища, що виникають в результаті соціальної взаємодії. Послаблюючи цей конфлікт, захист регулює поведінку людини, підвищуючи його пристосовність і врівноважує психіку.

В цілому, психологічні захисти служать примиренням індивіда з існуючою реальністю в гострих ситуаціях фрустрації, дають тимчасовий позитивний ефект.

– На думку деяких вчених, наслідки захисного стилю реагування найчастіше призводять до дезадаптації. Дія механізмів психологічного захисту стримує свободу особистості і звужує поле її свідомості.

– Багатьма авторами визнається, що механізми психологічного захисту виправдані тільки при наявності певних особистісних ресурсів і в специфічних ситуаціях негативних, психотравмуючих переживань.

Проаналізувавши психологічну літературу з питань акцентуацій характеру, нами були зроблені наступні висновки:

– Акцентуація характеру - це крайній варіант норми, при якому окремі риси характеру надмірно посилені, унаслідок чого виявляється виборча уразливість відносно певного роду психогенних впливів при добрій і навіть підвищеній стійкості до інших.

– Існує безліч типологій характеру. Ми розглянули класифікації типів характеру К.Леонгарда і А.Е.Лічко.

- Вивченням питань акцентуації характеру займалися такі вчені як Г.М.Бехтерев, К. Леонгард, А.Е. Личко і Г. Хайер.

Таким чином, проблема вивчення взаємозв'язку акцентуацій характеру і типів психологічного захисту, є не новою в психології. Але не всі зв'язки відслідковані, до того ж з плином часу, зі змінами в нашій країні, наявні дані, ймовірно, теж змінилися.

Переважання у людини будь-якого захисного механізму може бути пов'язано з розвитком певних рис характеру і його акцентуації.

У другому розділі «Дослідження типів психологічного захисту і акцентуацій характеру» було проаналізовано взаємозв'язок між типами психологічного захисту і акцентуаціями характеру в теоретичних дослідженнях Г. Келлермана і Р. Плутчика.

Як інструмент для виявлення взаємозв'язку між типами психологічного захисту і акцентуаціями характеру застосовувалися такі методика: «Індекс життєвого стилю» (опитувальник Плутчика-Келлермана-Конте) і методика акцентуацій особистості К. Леонгарда (модифікація С. Шмішека). Випробувані були надані інструкції та стимульний матеріал в друкованому або електронному вигляді, а потім здійснювалася обробка даних. Виявлення ступеня взаємозв'язку між стилями психологічних захистів за методикою «Індекс життєвого стилю» і акцентуацією характеру за методикою акцентуації особистості К. Леонгарда (модифікація С. Шмішека) проводилося за допомогою лінійного критерію Пірсона.

Метою емпіричного дослідження була виявлення зв'язку між типом психологічного захисту і акцентуаціями характеру. Дане дослідження проводилося на базі ЧНУ ім. Петра Могили. До вибірки увійшли 30 осіб, у віці від 18 до 23 років, студенти ЧНУ ім. Петра Могили.

Переважання у людини будь-якого захисного механізму може бути пов'язано з розвитком певних рис характеру і його акцентуації.

Люди з певними особливостями особистості схильні довіряти конкретним захистам.

Було відзначено, що 50 % студентів з гіпертимною акцентуацією характеру використовують в якості психологічного захисту проєкцію, 33,3 % – регресію, 16,7 % – витіснення. Половина (50 %) збудливих особистостей використовують в травмуючій ситуації механізм регресії, а друга половина (50 %) проєкцію. Всі випробовувані цієї вибірки (100 %) в ситуації загрози вдаються до механізму проєкції.

Тривожно-боязливі особистості (100 %) вважають за краще механізм проєкції. Особи, які мають афективно-екзальтований тип акцентуації (100 %) в ситуації будь-якого стресу використовують механізм регресії. 25 % афективно-лабільних особистостей використовують в якості психологічного захисту проєкцію, а 75 % – регресію. У стані загрози, тривоги студенти з застрягаючою і демонстративною акцентуаціями знову ж використовують регресію.

Таким чином, зроблені висновки дозволяють стверджувати, що нами було досліджено взаємозв'язок між різними акцентуаціями характеру і типами психологічного захисту.

У третьому розділі «Дослідження типів психологічного захисту і акцентуацій характеру» нами було сформульовано рекомендації щодо зниження психологічного захисту та психокорекційній роботі з акцентуйованими студентами.

Можна зробити висновки про те, що психокорекційний впливу не обов'язково направляється на нівелювання акцентуйованої риси. Специфіка роботи з акцентуйованими особистостями полягає в тому, що акцентуації не належать до психопатології, а є варіантами норми.

Робота психолога або викладача з акцентуантом в основному полягає в корекції або побудові особливого роду відносин акцентуанта з оточуючими з урахуванням характеру його акцентуації.

Основну роль в процесі подолання психологічного захисту грає їх усвідомлення, яке, в свою чергу, є одним з провідних факторів особистісного розвитку. Усвідомлення особистістю своїх психологічних захистів не обов'язково призводить до зниження їх впливу. Це перший крок. Надалі необхідна зміна мотиваційно-сислової структури особистості, інакше, при збереженні колишніх психозахисних мотивів, можливе утворення нового захисту. Така зміна структури є суттю особистісного розвитку.

З експериментальною групою були проведені лекції і бесіди, присвячені проблемі психологічному захисту. Нами сформульовано комплекс вправ для зниження впливу

психологічного захисту, зокрема таких як: «Погляд з боку», «Найгірше вже сталося».

Зняття психологічного захисту сприяє більш адекватному сприйняттю, оцінюванню та інтерпретації дійсності, але цей перехід суб'єктивно болісний, супроводжується значними психологічними навантаженнями і пов'язаний з великою особистісною перебудовою. Подолання психологічного захисту більш ефективно в процесі особистісного розвитку, так як в цьому випадку вдається уникнути формування вторинних психологічних захистів.

ВИСНОВКИ

1. Як науковий факт феномен психологічного захисту був вперше зафіксований і описаний в психоаналітичній літературі, де він визначається як процес, за допомогою якого можна уникнути, заперечити чи викривити джерела загрози або тривоги. В рамках даного підходу були виділені наступні захисні механізми: витіснення, регресія, заміщення, заперечення, проекція, сублимація, реактивне утворення і раціоналізація.

2. В психології характер визначається як індивідуальне поєднання психічних особливостей людини, що обумовлюють типовий для даного суб'єкта спосіб поведінки в певних життєвих умовах і обставинах. Певний характер - це характер з наявністю однієї або декількох рис. Риси характеру відображають систему відносин людини до реальності, до інших людей. Домінування рис дозволяє розглядати акцентуацію характеру.

Таким чином, акцентуація характеру – це загострення певних рис характеру. Існує кілька загальноприйнятих класифікацій акцентуації характеру. Е. Кречмер і У. Шелдон виділяли акцентуації на основі будови тіла: астеник, атлетик, пікнік. Г.П. Ганнушкіна, вивчаючи психопатії виділив групи циклоїдів, астеників, шизоїдів, параноїків, епілептоїдів, істеричних характерів, нестійких психопатів та ін. Слід зазначити, що існує щось спільне між класифікаціями

К. Леонгарда і А. Є. Личко. Перший виділив: демонстративних, педантичних, застрягаючих, збудливих, гіпертимних, дистимічних, афективно-лабільних, афективно-екзальтованих, тривожних, емотивних, екстрровертованих і інтровертованих особистостей. Другий – гіпертимний, циклоїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, психастенічний, шизоїдний, епілептоїдний і істероїдний типи акцентуації. Головна відмінність двох останніх підходів полягає в тому, що А.Є. Личко приписує ці акцентуації тільки підліткам, а К. Леонгард і дорослим.

3. Метою емпіричного дослідження була виявлення зв'язку між типом психологічного захисту і акцентуаціями характеру. Дане дослідження проводилося на базі ЧНУ ім. Петра Могили. До вибірки увійшли 30 осіб, у віці від 18 до 23 років, студенти ЧНУ ім. Петра Могили.

Як інструмент для виявлення взаємозв'язку між типами психологічного захисту і акцентуаціями характеру застосовувалися такі методики: «Індекс життєвого стилю» (опитувальник Плутчика-Келлермана-Конте) і методика акцентуацій особистості К.Леонгарда (модифікація С.Шмішека). Випробувані були надані інструкції та стимульний матеріал в друкованому або електронному вигляді, а потім здійснювалася обробка даних. Виявлення ступеня взаємозв'язку між стилями психологічних захистів за методикою «Індекс життєвого стилю» і акцентуацією характеру за методикою акцентуації особистості К.Леонгарда (модифікація С.Шмішека) проводилося за допомогою лінійного критерію Пірсона.

Було відзначено, що 50 % студентів з гіпертимною акцентуацією характеру використовують в якості психологічного захисту проєкцію, 33,3 % – регресію, 16,7 % – витіснення. Половина (50 %) збудливих особистостей використовують в травмуючій ситуації механізм регресії, а друга половина (50 %) проєкцію. Всі випробовувані цієї вибірки (100 %) в ситуації загрози вдаються до механізму проєкції. Тривожно-боязливі особистості (100 %) вважають за краще механізм проєкції. Особи, які мають афективно-екзальтований тип акцентуації (100 %) в ситуації будь-якого стресу

використовують механізм регресії. 25 % афективно-лабільних особистостей використовують в якості психологічного захисту проєкцію, а 75 % – регресію. У стані загрози, тривоги студенти з застрягаючою і демонстративною акцентуаціями знову ж використовують регресію.

Таким чином, максимальний рівень зв'язку між акцентуаціями і психологічним захистом було виявлено кілька разів. Зроблені висновки дозволяють стверджувати, що нами було досліджено взаємозв'язок між різними акцентуаціями характеру і типами психологічного захисту.

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дипломної роботи

1. Киричук. В. С. Могилянські читання – 2019 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти : XXII Всеукр. наук.-практ. конф. : тези доповідей : Охорона здоров'я. Психологія. Фізичне виховання та спорт, Миколаїв, 11–16 листоп. 2019 р. ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – С. 72–74.

АНОТАЦІЇ

Киричук. В. С. Взаємозв'язок типів психологічного захисту і акцентуацій характеру у студентів. – На правах рукопису.

Наукова робота на здобуття кваліфікації магістра за спеціальністю 053 «Психологія». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Магістерська робота присвячена дослідженню взаємозв'язку типів психологічного захисту і акцентуацій характеру у студентів .

У магістерській роботі висвітлені основні теорії, класифікації та концепції механізмів психологічного захисту та

акцентуації характеру . Визначені методики для діагностики механізмів психологічного захисту та визначення типу акцентуації характеру. Розроблені практичні рекомендації по зниженню психологічного захисту та психокорекційній роботі з акцентуованими студентами.

Ключові слова: психологічний захист; акцентуація характеру; взаємозв'язок; студенти.

Kirichuk. V. S. Relationship Between Types of Mental Health Care Protection and Accentuation of Students' Character. – With the rights of manuscript.

Scientific work for master's qualification in specialty 053 «Psychology». – Black Sea National University named after Petro Mohyla, Mykolaiv, 2020.

The master's thesis is devoted to the study of the relationship between types of psychological protection and character accentuation in students.

In the master's work the basic theories, classifications and concepts of mechanisms of psychological protection and accentuations of character are covered. There have been determined the techniques for diagnosing of mechanisms of psychological protection and determination of the type of accentuation of character. Practical recommendations for the reduction of psychological protection and psycho-corrective work with accentuated students were developed.

Key words: psychological protection; accentuation of character; the relationship; students.

